

JAK ŠEL
JANEK DO SVĚTA
UČIT SE
řemeslu

Vyprávění
o staré rukodělné výrobě
v Beskydech

Národní
muzeum
v přírodě

ISBN 978-80-87210-79-6

JAK ŠEL JANEK DO SVĚTA UČIT SE ŘEMESLU

Václav Michalička

JAK ŠEL
JANEK DO SVĚTA
UČIT SE
řemeslu

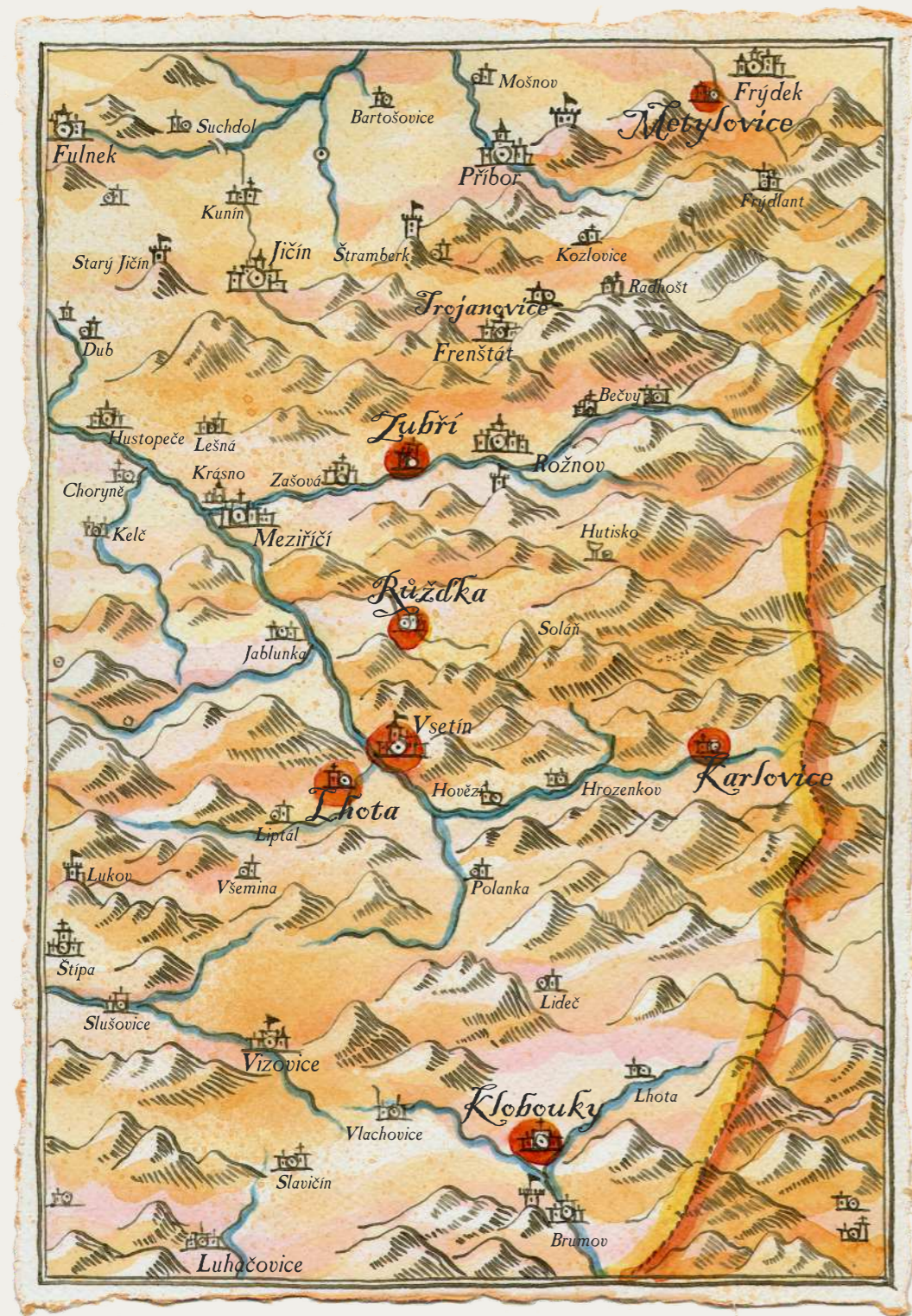
Václav Michalička

JAK ŠEL
JANEK DO SVĚTA
UČIT SE
řemeslu

Václav
Michalička

Václav
Michalička

JAK ŠEL JANEK DO SVĚTA UČIT SE *řemeslu*

Vyprávění
o staré rukodělné výrobě
v Beskydech

Rožnov pod Radhoštěm
| 2020 |

Janek se vydal do světa,
jak už to tak bývá,
aby se šlo veseleji,
písničku si zpívá.

Vyšel cestou za štěstím,
neví, co ho na ní čeká.
Má však zdravé ruce,
ničeho se nebojí,
práce ho neleká.

Vydalo Valašské muzeum v přírodě
v Rožnově pod Radhoštěm

© Václav Michalička
© Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, 2009, 2020
Illustrations © Ludmila Vašková, 2009
Graphic design © Břetislav Vašek, 2009, 2020
ISBN 978-80-87210-13-0

Obsah

Jak šel Janek do světa učít se řemeslu . . .	 9
První kapitola Proč se Janek vydal do světa . . .	 10
Druhá kapitola Na horské salaši . . .	 17
Třetí kapitola V lese u uhlířů . . .	 23
Čtvrtá kapitola Janek a dřevorubci . . .	 27
Pátá kapitola Co jsou to hubáně . . .	 33
Šestá kapitola Janek šindelářem . . .	 36
Sedmá kapitola O umění splétat vrbové proutí v koše a košíky . . .	 40
Osmá kapitola Jak se Janek naučil dělat brousky . . .	 43
Devátá kapitola Každý chlap musí mít pořádný nůž . . .	 46
Desátá kapitola Formani jsou jako tažní ptáci . . .	 49
Jedenáctá kapitola Z březového proutí Janek metlu krotí . . .	 52
Dvanáctá kapitola Za stavem si člunek zpívá . . .	 55
Třináctá kapitola Jak se dělá bič . . .	 59
Čtrnáctá a nejkratší kapitola Když se Janek vrátil ze světa domů . . .	 62
Na závěr . . .	 63

JAK ŠEL JANEK DO SVĚTA UČIT SE *řemeslu*

Budu Vám vyprávět příběh,
který se stal velmi dávno a odehrál se v chudém kraji horských Beskyd.

Bylo to tenkrát, když místo aut jezdily po blátivých cestách
povozy tažené koňmi, v dřevěných staveních i malých chaloupkách
lidé svítili smolnými loučemi, děti spávaly na vyhřáté peci
a přes den se spolu se svými rodiči lopotily na kamenitých políčkách
od svítání do setmění.

Život tenkrát byl těžký, ale lidé se uměli i veselit, často se scházeli
a vyprávěli příběhy smyšlené i opravdové.

To, co Vám budu vyprávět, se možná událo, možná neudálo, kdo ví,
každopádně se to kdysi přihodit mohlo.

Náš příběh je o Jankovi z chudé chaloupky, který se vydal do světa.
Chtěl se totiž naučit nějakému řemeslu.

A tak se dozvíte nejen o Jankových příhodách, ale také o tom,
co tenkrát dokázaly šikovné lidské ruce vyrobit.

První kapitola:
**PROČ SE JANEK
VYDAL DO SVĚTA**

Je tomu už hodně dávno, kdy v malé dřevěné chaloupce postavené z hrubě tesaných, stářím zčernalých trámů žil chudý a věkem sešlý chalupník Michal. Jeho stavení se krčilo ve stínu stoleté lípy pod jedním ze strmých svahů zvedajících se hor. Musíme říci, že moc velké hospodářství tenhle chalupník Michal nevlastnil. V těsném chlévě se tísnily dvě kravky, na střeše vrkalo malé hejno holubů, za chalupou kdákalo několik slepic, ráno ho budilo kokrhání kohouta Rváče a u boudy líně polehával pes Čert. Také políčko, které obdělával pomocí kravského spřežení, měl jako dlaň. A to i přes usilovnou Michalovu snahu rodilo více kamení než obilí. Zkrátka život v malé chaloupce nebyl vůbec snadný. A jak to vypadalo uvnitř chaloupky? V nevelké jizbě měli podlahu z dusané hlíny a stěny i trámový strop časem zčernaly od kouře z otevřeného ohniště. Nechyběl tu dubový stůl, lavice kolem zdi a prastará chlebová pec. Na jaře, v létě a na podzim se nežilo v chaloupce zle. Zato v zimě. To vám napadlo sněhu až po okna, fičel ledový vítr severák a mrzlo, jen to praštělo. Michal obložil celé stavení chvojím, utěsnil každou škvíru a zabeđnil okna. A když štiplavý mráz vlezl i do chléva, nezbylo hospodáři nic jiného než vzít malé telátko do jizby. Jinak by prochladlo a nepřežilo zimu.

Chalupník Michal ovdověl, když se narodil šestý syn. Žena zemřela hned po porodu. Klouček, ten se však měl k světu. A tak zůstal Michal v chalupě sám s šesti syny. Kluci to byli šikovní. Michal se bál, že budou žít v bídě jako on. Proto pět nejstarších dal ve městě učit řemeslu a každého jinému. Když se kluci vyučili, brzo se přestěhovali do údolí do vesnice.

Netrvalo dlouho, oženili se a každý si zařídil řemeslnickou dílnu. Ve vesnici si jich zdejší obyvatelé brzy vážili a oni měli plné ruce práce.

Nejstarší z bratrů, Jura, se vyučil kovářem. Byl to ramenatý hromotluk, rozvážný, začouzený v tváři od ohně. Ve své kovárně stojící u cesty vprostřed vesnice vytrvale bušil do rozžhaveného železa na zvonící kovadlině. V Jurově kovárně bylo vždy živo, vyráběl motyky, rýče, sekyry, kladiva, hřebíky, pluhy, kováním opatroval vozy i dveře, koňům i kravám připevňoval na kopyta podkovy a podkůvky. K Jurově kovárně často zajížděli formani, když potřebovali podkovat koně či opravit vůz. Ti Jurovi vyprávěli, co nového ve světě, a do kovárny pak přicházeli sousedé na kratší i delší besedy. Porozprávěli a někdy si i zazpívali.

*Kovář kuje, kovář kuje,
kovářka mu pofukuje.
Kovář kuje, kovář kuje,
kovářka mu fúká.*

O něco mladší než Jura byl Martin. Tomu zavloučila práce se dřevem. Vyučil se tesařem. Urostlý Martin uměl obratně zacházet s tesařskou sekerou širočinou. Pevně stával nad velkými trámy a přesnými pohyby odsekával přebytečné kusy dřeva z otesávaných trámů. A protože téměř všechna stavení ve vesnici byla dřevěná, Martin měl stále práce dost a dost. Však tu také nejednu chaloupku postavil. Lidé si ho vážili jako kováře Jury, ačkoliv nebyl tak rozvážný a dokázal se častokrát i pěkně rozohnit.

Jako třetí se narodil vysoký a hubený Ondra. O něm táta rozhodl, že půjde do učení k bednářskému mistrovi. Věčně rozesmátý Ondra si zřídil dílnu v nevelké světnici. Tam obratně vyráběl nejen různé putýnky, džbery či dojačky, ale také velké sudy i malé soudky. Jeho chalupu neustále obklopovalo prosychající dřevo a bohatší sedláci si u něho nechávali dělat mnoho nádob do výbavy svých dcer.

Také z Josefa vyrostl pracovitý řemeslník. Dennodenně sestavoval na dvorku trakaře, žebřiňáky i vozy. Z Josefa se totiž stal kolář. S Jurou se často ve své práci doplňovali. To, co Josef vyrobil ze dřeva, Jura okoval

železem. Lidé si pak říkali: „To máme štěstí, že tu jsou oba takto pohromadě.“

Malý podsaditý chlapík pichlavých očí, vždy se šibalským výrazem ve tváři, to byl pátý Michalův syn Tonda. Martin se mu smával, že je to švec přavec. Tondovi to vůbec nevadilo. Seděl na verpánku, kolem pasu usmolenou zástěru, v puse dřevěné floky, které s jistotou přibíjel malým kladívkem do kožených podrážek různých druhů bot. Vesele si přitom propěvoval:

*Šije boty švec, zahnal babu přeč.
Neuměla kašu vařit, ani chleba péct,
hybaj babo přeč!*

Všichni bratři už měli své rodiny a jejich výrobky šly na odbyt, neboť je lidé z dědiny potřebovali pro svoji práci v hospodářství, při obdělávání polí, ve chlévě i v domácnosti.

Poslední a nejmladší chalupníkův syn byl Janek. Ten se žádnému řemeslu učit nešel, zbyl s tátou v chalupě sám. Starý Michal jeho pomoc potřeboval. Janek se uměl přičinit a brzo zastal velké množství práce. Nanosil vodu ze studně, naštipal dříví, zametl ve chlévě. Nejčastěji však pásával obě kravky na nedaleké stráni. Při pastvě často sníval o tom, že jednou vyrazí do světa a něco v životě dokáže.

Jednou takhle z počátku jara, když už sníh zmizel i z těch nejstinnějších míst, první kytky vystrkovaly zvědavě své lístky a stromy začínaly pučet, obědvali v chalupě s tátou trochu té kaše. Když dojedli, Janek se poškrábal v rozčepýřených vlasech a povídá: „Táto, takhle už to dál nejde. Přece nebudu celý život pást krávy. Já půjdu do světa, ať se také něčemu naučím, nějakému řemeslu jako bratři.“ Chalupník Michal pokrčil rameny: „Držet tě, hochu, nebudu, hlavně se mi z toho světa brzo vrať.“

Janek v životě nevystrčil paty, a tak vůbec neměl představu, jak ten svět může být velký. Nejdále byl v blízké dědině rozptýlené po údolí, kde vykonávali svá řemesla bratři Jura, Martin, Ondra, Josef a Tonda. Říkal si:

„Snad se nikde neztratím a někam přece dojít musím.“ Uřízl si silnou lískovou hůl, do ranečku přibalil několik krajců chleba, rozloučil se s tátou, pohladil psa Čerta a rázně vykročil z domova. Do vesnice se mu nechtělo, tam už to znal, a tak se nechal zlákat úzkým chodníčkem vedoucím vzhůru do hor. Co ho tam čeká, nevěděl, ale po celém těle cítil, že ho určitě potká něco nového, neznámého, něco, o čem v poslední době často snil. Ruce měl zdravé, hlavu jasnou a žádné práce se nebál. Naopak, těšil se na to, co nového se naučí. Slunce svítilo, obloha se jasně modrala, ptáčky vesele štěbetali, Janek rázně vykročil, a aby mu cesta lépe ubíhala, začal si prozpěvovat.

*Šla ma mila na jarmark, trlum, frlum.
Co tam bude kupovať?
Co tam bude kupovať?
Šidlo, mydlo, motovidlo,
to tam bude kupovať.*

Druhá kapitola: NA HORSKÉ SALAŠI

Janek šel celý den.

Stoupal po horských svazích a nezahlédl ani živáčka. Padala na něho už pořádná únava, když slunko na své pouti oblohou pomalu mířilo za vrcholky hor. Hlavou se mu začínaly honit myšlenky, kde na noc hlavu složí, když pojednou uslyšel velice blízko cinkot mnoha zvonků. Z počátku se trochu lekl, ale hned ho napadlo, že to určitě bača pase své stádo oveček. Popošel kousek dál pěšinou, stromy se rozestoupily a na horské louce Janek spatřil před sebou stádo ovcí, jak se poklidně pasou v husté trávě. A hnedle uviděl ovčáckého psa a kousek opodál i starého baču.

„Kdopak mi to tady chodí kolem stáda?“ zavolał pastýř na Janka. Ten se nijak nezalekl a srdnatě odpověděl: „To jsem já, Janek, a rád bych tady s vámi pásal ovečky.“ Bača pokýval hlavou: „Jestli se nebojíš, pomocník se mi zrovna hodí.“ Janek tedy zůstal s bačou a hned mu začalo jeho první učení. Bača sídlil v horách na místě, kterému se říkalo salaš. Tam se nacházelo jeho obydlí a tam se staral i o ovečky. Přespával v kolibě, kde

také vyráběl z ovčího mléka sýr. Koliba byla malá chaloupka sroubená z hrubě tesaných klád. Bača si ji sám vystavěl. Měla jen jednu místnost a malou komoru, kde se sušil sýr. Před vstupem do koliby stál velký špalek. Na něm bača štípal dříví na topení pod kotlem. Podlahu si bača pěkně vyrovnal drny. Aby do koliby z venku netáhlo, ucpal kdejakou skulinu mechem nasbíraným v lese. Okna bačova chaloupka neměla žádná a celou ji osvětloval pouze oheň z ohniště. A protože tu nebyl ani žádný komín, kouř prostě vycházel z díry udělané ve střeše. Bača spával

na obyčejné dřevěné lavici. Pod sebe si nastlal beraní kožešiny, nic ho pak netlačilo a bylo mu pěkně teplo. Hned jak Janek vešel dovnitř, všiml si velkého ohniště. Dozvěděl se, že v něm oheň nesmí nikdy vyhasnout. To když se přihodí, postihne celou salaš nějaké neštěstí. Oheň je totiž pro pastýře posvátná věc. Nad ohništěm byl upevněn hák na zavěšení kotle a v zadní části koliby se nacházela police na sušení a kysání sýra. „Místa tu moc není, ale ty se sem, Janku, ještě vejdeš,“ řekl bača a šli ven prohlédnout si košár.

Košár měl pastýř postavený nedaleko koliby. Byla to obyčejná proutěná ohrada pro ovečky. Jankovi košár trochu vrtal hlavou. Věděl, že se ovečky pasou ve volné přírodě. Tak k čemu tedy slouží? Bača mu hned vysvětlil, že ovečky do košáru zavírá přes poledne a na noc. „A protože je jenom z proutí, po dvou dnech ho přeložím o kousek dál na jiné místo, kde je čerstvější tráva.“

Bača měl na starosti opravdu početný houf oveček. Ovečky patřily různým hospodářům z údolí a ti je svěřili pastýřovi do jednoho společného stáda. Bača je pásával vysoko v horách na loukách i v lesích, kde rostla ta nejšťavnatější tráva. Ovce se vyháněly na salaš na jaře, když se začínaly pastviny zelenat. Na horách pak ovečky zůstaly s bačou až do podzimu, kdy se vracely zpátky zase ke svým hospodářům. Hlavní povinností bačovou tedy bylo ovečky pást a z mléka dělat sýr. Však měl velkou radost, že už na to není sám a má k ruce šikovného Janka. Ten u bači na salaši zůstal a dělal honáka, což je bačův pomocník. Druhým bačovým pomocníkem byl pes Pajtáš s bílou srstí.

Janek se divil, jak si bača může pamatovat, kolik ovcí od koho má a komu má odvádět jaké množství sýra. Starý bača neuměl ani číst, ani psát. To mu však nebránilo v pečlivém zaznamenávání všech důležitých údajů. Měl totiž hůl zvanou rováš a do té si vyrýval různé značky. Podle značek přesně poznal, komu, co a v jakém počtu patří.

Brzo ráno za tmy, když slunce ještě spalo, vyrazil Janek s bačou na pastvu. Jankovým a Pajtášovým úkolem bylo držet ovce v hloučku. Ovce pěkně pravidelně spásaly trávu a bača i Janek hlídali, zda správně postupují a nikam neodbočují. Když se horko stávalo nesnesitelným, zahnali ovečky do stínu a sami se natáhli do vysoké trávy. „A proč mají některé ovečky ty pěkné zvonce?“ ptal se Janek bači. „To mají proto, abych věděl, kde se pasou, a také zaběhlá ovečka slyší cinkat stádo a snadno se vrátí.“

Navíc, jak zvonky cinkají, uklidňuje to ovečky při pasení. Stejně tak je uklidňuje i pískání na píšťalku. A proto by ses měl, Janku, na píšťalku naučit hrát. Zrovna včera jsem tady tu dokončil, tak si ji vezmi a pískej.“ Janek zahrál pár tónů a rozpustile zazpíval:

*Běžela ovečka hore do kopečka a valášek za ní,
popiskováł na ňu.*

Večer zahnali ovce do košáru, bača část přehradil a Janek mu tam pouštěl jednu ovečku za druhou. Bača dojel ovčí mléko do širokých dřevěných nádob zvaných gelety. Nadojené mléko odnášel Janek do koliby. Tam ho společně s bačou přecedili přes čisté plátno s jedlovou větvičkou do jiné dřevěné nádoby, a to do putyry. Pak bača mléko promíchal a přidal do něho sířidlo. Sířidlo umožnilo přetvoření mléka v sýr a vyrábělo se z telecích žaludků. Janek se ani pořádně nerozkoukal a už bača stlačoval velkou hroudu sýra a šup s ní do plachty. Plachtu zavěsil a nechal odkapávat syrovátku. Po delší době se sýr z plachty vyndal a uložil do komory proschnout. „Jejda,“ povídá Janek, „tam v putyře ještě něco zbylo.“ „To je syrovátka. Odebereme horní vrstvu a zbude nám žinčice. Žinčici tady na salaši pije každý, pastýři i pes. Po žinčici budeš, Janku, zdravý jak kůň.“

A tak to na salaši chodilo den co den. Janek už zjistil, že pastýři žijí na horách úplně sami a musejí se umět o sebe postarat. Oblečení bača moc neměl a stačily mu soukenné nohavice, obyčejná halena, na nohách kožené krpce šněrované řemínky, na hlavě široký klobouk, co chránil proti dešti i slunci. Pokud jím roztřásla zima, oblékl si vestu z beraní kůže. Protože v hlubokých lesích číhalo mnohé nebezpečí, nosil bača obušek – sekeru na dlouhé holi, a to byla jeho zbraň. S ní se ubránil vlkům i huňatému medvědovi. A jak bača uměl s obuškem házet a strefovat se na dálku! Janek to také zkoušel a nutno říci, že mu to trvalo pěkně dlouho, než se mu obušek zasekl do starého uschlého stromu. Když se vyšetřilo trochu času, vyřezávali na salaši všelijaké potřebné nástroje ze dřeva, z kůry stromů vyráběli tašky a pak do nich sbírali maliny, jahody, borůvky i ostružiny. Z malých pařezů se zase Janek musel naučit vydlabávat různé nádoby na vodu i na jídlo. K povinnostem lidí pasoucích ovce patřilo i starání se o čistotu studánek s pitnou vodou. Janka všechna tahle práce moc bavila, a proto vytrval na salaši až do léta.

O pastýřích se v dědině říkalo, že umí čarovat. Janek se na to starého pastýře ptal, ale ten neříkal ani tak, ani tak. Pravda je, že uměl vyléčit poraněné ovce a znal i bylinky, co pomáhaly při různých bolestech a úrazech. A také znal po horách mnoho tajných chodníčků, takže jednou se třeba objevil v údolí a za chvíli už byl na druhé straně hory. Bača měl na salaši dlouhatánskou troubu, kterou při vytrubování musel opírat o vysoký pařez. Táhlými tóny se dorozumíval s ostatními pastýři pasoucími své ovečky po okolních kopcích. „A je to pravda, že troubením zaháníte mraky a déšť?“ vyzvídá Janek. „Víš co, tak to vyzkoušej, jestli se to povede.“ Obloha hrozivě potemněla a nad salaši se stahovala černá mračna. Janek vši silou zadul do trouby, poprvé, podruhé, potřetí, a když to chtěl zkusit počtvrté, začaly padat velké a těžké kapky. Během chvílky se spustil prudký liják. Janek rychle utíkal do koliby ukrýt se před deštěm a v duchu nahlas uvažoval: „Tak buď to nezabírá, anebo jsem troubil úplně špatně.“

Jednoho hezkého letního dne se Janek rozhodl, že požene ovečky na pastvu naposledy a půjde dál do světa. Ještě jim zahrál na píšťalku a na rozloučenou zazpíval:

*A co to tam píská v tej našej javořině,
v tej našej javořině.
Pase tam synek ovce, ja na zelenej lúce,
ja na zelenej lúce.*

Třetí kapitola:

V LESE U UHLÍŘŮ

Janek se rozloučil s bačou, poděkoval za to, co se naučil, do ranečku uložil hroudu sýra, na kraji lesa zamával na pozdrav a vstoupil mezi staleté buky a jedle. Stromy postupně houstly, pěšina se ztratila a les se stával neprostupným. Janek se jen stěžl prodíral dál a dál. Zhluboka se nadechl a vtom ucítil těžký pach dýmu, který stále houstl. „Co to může být?“ pomyslí si Janek a rychle pokračoval dál. Konečně uviděl světlo mýtiny a zároveň k němu vítr donesl několik lidských hlasů. Janek vystoupil ze stínu stromů a před ním se otevřel pohled na pracující uhlíře pálící ve vysokém milíři dřevěné uhlí.

Janek si hned usmyslel, že by vůbec nebylo špatné naučit se pálit dřevěné uhlí ve vysokém milíři. Rozběhl se k mužům a už zdálky volal, zda nechtějí učedníka. Uhlíři měli od uhelného prachu černou tvář, uvykli si v lese na nepohodu i těžkou práci a jen se tak něčeho nebáli. Jinak to byli dobří a veselí chlapíci, kteří Janka mezi sebe rádi přijali. A protože právě začínali stavět nový milíř, Jankova pomoc se jim náramně hodila.

Nejdříve ukázal fousatý uhlíř Jakub Jankovi, jaké nářadí používají. Připravené měli dřevěné lopaty, palice, ostré kopáče, sekery, krumpáče, putny na uhlí a žebřík. „Tak tohle všechno nám, Janku, stačí na pálení uhlí.

Uhlí se pálí v milíři postaveném z polen od jara do podzimu, když není takové mokro. Nejdůležitější však je připravit si dobré dřevo. Nejlepší jsou dobře proschlá polena z listnatých stromů pokácených v zimě, když v nich není míza. To se potom dělá uhlí jedna radost,“ řekl Jakub a začali s Jankem přenášet na místo budoucího milíře velká polena. Pro milíř uhlíři vybrali prostornou mýtinu. Museli ji ale důkladně zbavit trávy, kamení a starých kořenů stromů. Když Janek pomohl přichystat dřevo, začal se budovat milíř.

Nejprve uhlíři zarazili do země vysoký kůl, kterému říkali král. Ten obložili suchým roštím, které k němu přivázali houžvemi z prutů mladých stromků zkroucených jako provaz. Potom kolem krále pěkně vyrovnávali polena a milíř rychle rostl do výšky. Na zem položili první spodní vrstvu, a na ni další a pak další a další, až se dostali ke konci krále. Jak se blížili k vrcholu, dávali stále kratší kusy, aby milíř získal podobu kopule. Janek pomáhal hlavně vyplňovat mezery mezi velkými poleny menšími polínky a drobným dřívím. Když měli polena pěkně vyrovnaná, přikrývali milíř vrstvou drnů, chvojí a mechu. Nakonec celý milíř omazali mazlavou hlínou smíchanou s uhelným prachem.

Pomaličku milíř dokončovali a soumrak se snášel nad krajinou. Konečně stál, hezky rovně jako voják v poli. Uhlíři se sesedli kolem ohničku, pojedli prosté uhlířské knedlíky z brambor a spařené mouky omaštěné lněným olejem a nejstarší a nejčernější uhlíř Matěj vypravoval: „Naše dřevěné uhlí je potřeba hlavně v hamrech, kde se zkujňuje surové železo, a tak máme práce pořád dost. Ale, Janku, nemysli si, práce je to těžká a nebezpečná. Až budeme pálit, musíš dávat velký pozor, ať se nestane nějaké neštěstí. Nejhorší je, když vyskočí žhavá jiskra a něco zapálí. Až bude milíř pořádně rozpálený, dotýkej se ho velice opatrně. Hrozí nebezpečí, že se milíř najednou otevře a pohltí tě žhavá ohnivá tuň. To bychom tě už nikdy nenašli. Také se neopatrnému uhlíři může stát, že vyšlehne plamen a výbuch rozmetá celý milíř po lese.“

„A proč tu máte tolik koček?“ doptával se Janek. Matěj mu hned otázku zodpověděl: „Tady je v lese tolik myší, že kdybychom s sebou neměli kočky, tak nám myši sní všechno jídlo. A také tu aspoň máme společnost, když jsme daleko od lidí. Ale dost bylo vyprávění, zítra nás čeká zapalování milíře, jdeme spát.“ Abyste si nemysleli, uhlíři tam neměli

postavenou žádnou útulnou chaloupku. Spali v jednoduchých přístřeškách. To zbavili slabší kmeny větví, trochu je přitesali, zatloukli na jednom konci do země a na druhém pevně do kříže svázali houžví. Stěny udělali ze silnějších větví, a aby na ně nefoukalo a netáhlo jim na nohy, obložili je kůrou a skuliny utěsnili mechem. A jak spali? Ustlali si na jednoduchém lůžku vystlaném slámou a houněmi.

Brzo, brzičko ráno uhlíři zapálili milíř. Nebylo to však jen tak jednoduché. Milíř se totiž nezapaloval dole, ale až na jeho vrcholku. Jakub po žebříku vylezl na milíř, s sebou si nesl žhavé uhlíky a milíř nahoře zapálil. Aby dobře hořel, propíchl v něm na vršku několik děr pohrabáčem. Když se oheň dostal do vnitřku milíře, uhlíř vršek zakryl a otvory se začal valit hustý dým. Sláva, bylo zapáleno. Milíř hořel, ale tím vůbec uhlířská práce nekončila.

Deset dní trvalo, než bylo uhlí vypáleno, a po tu dobu se na milíři nepřetržitě pracovalo. Vyhořená část se stále doplňovala třískami i drobným dřívím a celou hromadu uhlíři opatrně stloukali palicí dolů. Navíc milíř pořád utěšňovali a omazávali, jinak by do něho vnikl vzduch a uhlí by shořelo. Starý uhlíř pozorně sledoval kouř a podle jeho barvy poznával, zda je s uhlím vše v pořádku. Po deseti dnech nejstarší uhlíř rozhodl, že uhlí je hotové. Janek s ostatními ucpal milíř, až nikde nezbyla žádná skulinka, a všichni čekali na úplné vyhasnutí ohně. Trvalo několik dní, než milíř úplně vychladl a mohli ho rozbourat. Pomocí hrábí s dlouhými zuby postupně vyhrabávali dřevěné uhlí, které odnášeli v putnách a sypali do pytlů. Starý uhlíř nahrábl rukou kusy uhlí a rozlomil ho v dlani. Hned na první pohled měl z něho radost, neboť jen málo černilo a pěkně se lesklo. O takové uhlí byl vždy v kovárnách i hamrech největší zájem a nejlépe se platilo. Jankovi to netrvalo dlouho a za chvíli byl černý jako čert a šikovně uhlířům v jejich řemesle pomáhal.

Další milíř byl vypálen, Janek i uhlíři odpočívali a společně se těšili z posledních listopadových slunečních paprsků, pronikajících na mýtinu mezi korunami stromů. Pojednou se začaly ozývat pravidelné rány přicházející odněkud z dálky. „To jsou dřevorubci,“ zpozorněl nejstarší uhlíř Matěj, „přišli letos nějak brzy.“

Čtvrtá kapitola: JANEK A DŘEVORUBCI

Jakmile uslyšel Janek o dřevorubcích, nebyl k udržení, práce se sekerou ho lákala. Řekl si tedy s uhlíři sbohem a už ho nohy nesly za údery seker porážejících statné stromy. Dřevorubci dlouho nemudrovali, Janek se ani neměl čas rozkoukat a už odtahoval větve na hromadu. Nutno říci, že na své pouti zatím daleko nedošel, ale práce potkal až až. Rychle zjistil, že dřevorubci musí být velice opatrní, protože vysoké stromy v sobě skrývají mnohá úskalí. Kácení obrovitých jedlí a smrků rozhodně není prací bezpečnou, ani snadnou. Janek nejdříve musel získat přehled o tom, v čem dřevorubectví vlastně spočívá. Kácelo se hlavně v době, kdy ze stromů odcházela míza, a tak přes zimu se dřevorubci měli nejvíce co ohánět. A protože Janek neměl ruce dřevěné, ale šikovné, brzy v nich mohl držet nejdůležitější nástroj – dřevorubeckou sekeru. Zapadl mezi lesní mládence, jako kdyby s nimi vyrostl. Pracovali od svítání do soumraku a Janek zjistil, že nejvíce důležitá je zručnost, rozvaha, vytrvalost i odvaha.

Janek se naučil kácené stromy zručně stínat sekerou. Těžké bylo zejména nasměrovat padající kmen tak, aby nikoho nezranil, nic nepoškodil a dal se snadno odtáhnout. Když podťatý strom se zašuměním dopadl na zem, zbavoval jej Janek opět sekerou větví. Větve se potom na velké hromadě pálily. Jednou padl obrovitý strom nějak nešikovně přes pařez, zadní část kmene se vymrštila do vzduchu a Janek jen tak tak stihl odskočit. „V lese musíš dávat opravdu velký pozor,“ varoval Janka zkušený dřevorubec Ondra, „člověk včas neuhne a neštěstí je tu hned.“ Janek si plivl do dlaní a teď už opatrněji pokračoval v práci. A aby mu to šlo lépe od ruky, prozpěvoval si:

*Rubaj, synku, rubaj lipku
svoje milěj na kolíbku.*

Spolu s dřevorubci pracoval jeden hospodář, co měl silného koníka. S ním stahoval klády i z prudkých svahů a přibližoval je k přístupné cestě. Hospodář musel bedlivě hlídat, aby jeho silného pomocníka s dlouhou hřívou neporanila stahovaná kláda. Oba dva si velmi rozuměli a koník poslušal hospodářovy povely bez použití biče. Kládu je třeba zachytit silným řetězem, zapřáhnout koníka, vyjé a už si to peláší z prudké stráně dolů.

Večery u ohňů patřily besedám vyplněným vyprávěním veselých, vážných i hrůzostrašných příhod. Janek se dozvěděl mnoho o životě v horách. Někdy byly příběhy moc smutné. Pro rozveselení si pak všichni dřevorubečtí braši společně zazpívali:

*Já do lesa nepojedu, já do lesa nepůjdu.
Dyby na mňa hajný přišel, on by ně vzál sekyru.
Sekyra je za dva zlaté a topůrko za tolar.
Dyby na mňa hajný přišel, on by ně to fšecko vzál.*

U dřevorubců se Janek nenaučil jenom kácet stromy. Spolu s ostatními totiž pálil z dřevěného popela černé škvarky. Janek v životě o něčem takovém ani neslyšel a ejhle, teď stojí u komína postaveného ve stráni a je

z něho popelový škvarkář. Černé škvarky z popele totiž sloužily jako výborné bělidlo utkaného plátna, aby bylo hezky bílé. Také se s nimi dobře pralo špinavé prádlo.

Největší starost má popelový škvarkář sehnat si dostatečné množství dobrého popele. Nejlepší popel je bukový. A proto Janek chodil po lese tak dlouho, dokud nenašel starý, už vyhnílý a vykotlaný strom. V dutině se připravilo ohniště a zapálil oheň. Práchnivina ve stromu vyhořela a popel sám padal dolů. Potom Janek spadlý popel vybíral, a aby tam žádný nezůstal, nebylo zbylí, musel celý vlézt do dutiny a veškerý popel vymést. Škvarkáři rovněž používali i popel získaný při spalování osekaných větví z pokácených stromů. Postup výroby škvarků nebyl těžký a Janek ho rychle zvládl. To se ve svahu položí dvě klády a mezi nimi se vybere hlína ze země. Mezeru mezi kládami vyplní silná vrstva dřevěného navlhčeného popele. Klády pokryjí nasekané větve čerstvě pokácených stromů a vše se omaže silnou vrstvou mazlavé hlíny. Tím vznikne komín. Pod komínem škvarkáři vyhrabou v zemi díru a vystavějí malou pec také omazanou hlínou. V té rozdělají silný oheň. Tohle všechno pro Janka byla hračka. Za chvíli se oheň proháněl celým komínem a prudce z něho šlehal až ven. Janek musel udržovat v komíně nepřetržitý žár. A protože pod komínem stále silně topil po celý den, popel v něm se slil v plno černých škvarků. Přestal tedy přikládat a nechal oheň vyhasnout. Ráno spolu s ostatními dřevorubci komín rozbourali a vybrali z něj několik pytlů popelových škvarků. „Tak, ještě několik takových komínů s popelem vypálíme a přijede forman, který je bude rozvážet do měst běličům plátna,“ spokojeně si mnuli ruce dřevorubci.

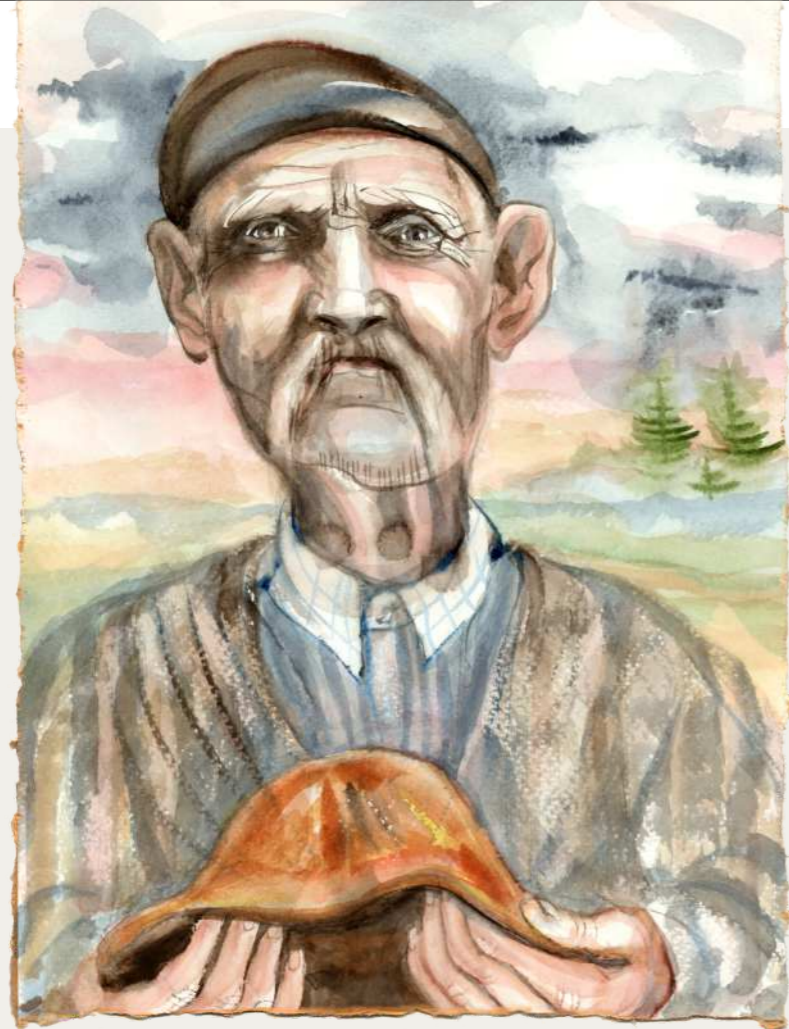
Pátá kapitola: CO TO JSOU HUBÁNĚ

Janek za krátkou dobu máchal sekerou jak starý dřevorubec. Jednou, když si po těžké práci všichni pekli brambory, objevili se u jejich ohničku čtyři muži. „To jsou hubkaři,“ naklonil se k Jankovi dřevorubec Ondra. Janek se na příchozí překvapeně podíval. Nikdy totiž o hubkařích neslyšel.

Hubkaři, to vám byli veselí chlapíci. „Tak ty, milý Janku, nevíš, kdo to hubkaři jsou?“ zazubil se jeden z nich. „Bez nás by se lidem těžko žilo. My sbíráme stromové houby, co rostou na bucích, ty, co se jim říká choroše.“ Tomu se Janek velice podivil. Vrtalo mu hlavou, proč by lidé tolik potřebovali nějaké houby, které rostou na stromech. Veselý hubkař mu to hned vysvětlil: „Z těch chorošů my vyrábíme hubku, pomocí které se rozdělává oheň. A tady v horách s hubkou rozděláváme oheň i za deště a mokra.

Pojď se hned podívat, jak během oka mrknutí uděláme ohniček.“ Hubkaři se rychle zvedli a do země zarazili dvě prkna, pěkně plochou proti sobě. Janek si dobře všiml, že v prknech jsou vyhloubené jamky. Za chvíli se dozvěděl i to, k čemu ty jamky jsou. Hubkaři si totiž připravili tlustou tyč, kterou zaklínili mezi prkna právě do těch jamek. „My jsme ale popletové, zapomněli jsme právě na tu hubku,“ řekl jeden z nich, sáhl do pytle a vytáhl z něho tenký kus jakési hmoty připomínající kůži. Ona to však nebyla žádná kůže, ale právě zmiňovaná hubka. Janek se nestačil divit. Jeden z těch mužů sekerou trochu našťípl tu tlustou tyč na jednom konci a do vzniklé štěrbiny zasunul kousek hubky. Dva chlapi obmotali tyč dlouhým provazem, zasadili ji mezi prkna a už tahají, jako když se pilou řeže dříví, teď ke mně, teď k tobě, ke mně, k tobě, ke mně, k tobě. Tyč se roztočila velikou rychlostí a Janek za malou chvíli uviděl, jak z konce s hubkou stoupá hustý dým. Okamžitě přestali, vzali tyč s hubkou, která se tím rychlým třením dřeva o dřevo vznítla. Hubka doutnala jako žhavý uhlík a nebylo nic těžkého zapálit od ní trochu suchého listí. Jakmile ohýnek vzplál, obrátil se jeden z hubkařů na Janka: „To koukáš, co? A ještě rychleji to jde, když máš u sebe křesadlo, to jenom vykřesáš jiskru do hubky a můžeš si hned zapálit třeba fajfku. Víš co, Janku? Když nám teď pomůžeš sbírat po lese choroše, já tě naučím, jak se z takové hubky dá udělat pěkný klobouček. Platí?“

Jen si Janek s hubkařem plácl, že jako platí, už dostal do ruky palici na dlouhatánské tyči a bez zbytečného otálení vyrazili do bukového lesa. Nejkrásnější a největší choroše připomínající bílé zvony rostly totiž vysoko v korunách staletých stromů. Janek je musel velice opatrně palicí srážet na zem tak, aby se moc nepoškodily. A tak chodili po lese celý den, až byli celí utrmácení a měli chorošů plné pytle. Na druhý den hubkař Jankovi ukázal tajemství, jak vyrobit z choroše zápalnou hubku i pěkný klobouček. Vzal dobře rostlý, veliký choroš a nejprve ostrým nožem okrájel bílou tvrdou kůru, která pokrývala svrchu celou houbu. Pod kůrou se objevila měkká a hebká hmota. „Vidíš, Janku? Tuhle hmotu my potřebujeme, ale ještě musíme nožem odřezat spodní část, odkud z choroše padají semínka.“ A tak řezali a řezali, až jim zbyla opravdu jen ta měkká a hnědá hmota. Ale to ještě nebylo zdaleka vše. Hubkař šel, vykopal v zemi jámu, nasypal do ní dřevěný popel a vložil tam i ořezaný kus choroše. „Teď nám to musí v té

jámě pěkně zvláčnět. No a my zatím můžeme vyrazit zase do lesa sbírat další.“ Jakmile se vyloupl nový den, běžel Janek celý nedočkavý k jámě.

Opatrně vyndali kousek choroše, opláchli ho v potůčku a pokračovali v úpravě. Hubkař vzal malou dřevěnou paličku a začal do té hmoty tlouct a tloukl do ní tak dlouho, až se začala vytahovat, jako když se válí těsto. Po delší době se mu podařilo udělat velký koláč, který na kolenech vytvaroval do pěkného jednoduchého kloboučku. „Tak, tady máš klobouk za tvoji pomoc a věřím, že příště už si takový budeš umět udělat sám.“ Janek hubkaři poděkoval a samozřejmě že dlouho neotálel a brzy si houbový klobouček zkusil také vyrobit. A hned napoprvé se mu povedl docela pěkný, co na hlavě seděl jako přibitý.

A tak se Janek dozvěděl, kdo hubkaři vlastně jsou a co dělají. Nakonec se od nich naučil vyrábět ze stromových hub zápalnou hubku a také pěkné kloboučky. Svůj klobouček měl připravený, aby ho měl na další

Šestá kapitola: JANEK ŠINDELÁŘEM

Janek si řekl, že už dlouho pobýval v horách na odlehlých samotách a zažil mnohou slotu a nepohodu. Zachtělo se mu zamířit dolů do vesnic, kde žilo více lidí pohromadě v pořádných chalupách. Šel dlouhým údolím kolem potoka, až přišel k dřevěnému mlýnu. Mlynářka právě házela zrní slepicím a po prašné cestě přijížděl žebříňák plně naložený pytli s obilím. Janek ve mlýně pomáhal celý den, mlynářka mu dala najíst, mlynář ho nechal přespat v komoře na lavici. A Janek pokračoval dál. Potůček vesele zurčel, Janek si spokojeně vykračoval a do kroku si prozpěvoval takovouto písničku:

*Ten mlynářův syn postavil si mlýn,
postavil ho nakraj pece,
s povala mu voda teče, starý sa mu smíl.*

Už se začínalo šerit, z oblohy se pomalu snášely první sněhové vločky, když Janek zahlédl, jak k nebi stoupá kouř. „To už určitě bude

blízko lidské obydli, snad mě nechají u sebe přespat, nerad bych dnes zůstal venku, bude zcela jistě pořádně mrznout,“ pomyslí si v duchu.

Janek přišel k chaloupce strýce Metoda. Ten žil sám na podobně odlehlém místě jako Janek s tátou Michalem. Společnost mu zde dělali jen ptáčky zpěváčky, přilétající k jeho chaloupce z okolních lesů a svým zpěvem mu zpestřovali chvíle strávené prací. A ptáte se, co strýc Metod dělal? Byl to známý a vyhlášený šindelář. Jeho výrobky přikrývaly střechy v širokém okolí a lidé si k němu rádi chodili pro pěkně zhotovené šindele z dobrého dřeva. Janek dlouho neotálel a rázně zaklepal na dveře chaloupky.

„Pěkně vítám, milý vandrovní, co bys rád?“ přivítal Metod Janka. „Rád bych se trochu ohřál, ale hlavně a nejradši bych se naučil nějakému řemeslu,“ odpověděl Janek hned potom, co dal pěkné pozdravení. „Přespat tady u mě můžeš i několik dní, pokud jde o řemeslo, když budeš chtít a jestli máš šikovné ruce, naučím tě dělat šindele, co si jimi přikrývají lidé střechy.“ Janek velice rád souhlasil. Moc dobře totiž věděl, k čemu šindele slouží. Jejich chaloupka také měla celou střechu pokrytou šindelem. Šindel, to je úzká hladká deska vystrouhaná z našťipáných prkýnek. Na jednom boku desky je žlábek a druhý bok je upraven do špice tak, že jednotlivé šindele do sebe zapadají a dají se z nich sestavovat celé plochy. A když se takový šindel po čase začne rozpadávat, lze ho snadno vyměnit.

Strýc Metod Janka pohostil mísou horkých brambor a nechal ho, ať se vyspí v teple za pecí. Co vám mám vyprávět, Jankovi se za pecí spalo přímo královsky. Brzy ráno ho však strýc Metod už budil, že začíná učení na šindeláře. Nejprve se šindelář musí naučit vybírat správné dřevo. Janek o dřevě sice něco už pochytil u dřevorubců, ale přesto to, co mu Metod vyprávěl, bylo pro něho zcela nové. Starý šindelář používal především dřevo z jedlí a smrků. Občas se mu ale také hodila borovice, topol či olše. „Buk nebo dub, Janku, moc nepoužívej,“ radil Metod, „to by ti šindele potom hodně praskaly.“ Když vybrali správný silný jedlový kmen, rozřezali jej pilou na stejně dlouhé špalky. To zatím Janek hravě zvládal. Horší bylo, když začali štípat ze špalků desky, které museli vypadat jedna jako druhá. Strýc Metod zasekl do špalku sekeru a Janek do ní dřevěnou palicí udeřil tak, aby se dřevo hladce rozštěplo. Když už měli hrubých desek velkou hromadu, upravil trochu Metod sekerou jejich vzhled a nechal Janka z nich odstranit zbylou kůru. Společně pak nanosili prkýnka do

světnice. Ta sloužila zároveň jako dílna. Metod z kouta vytáhl zvláštní stoličku, které říkal strýček: „Na tomhle strýčku opracuješ, Janku, každé dřevo. Nejenže si na něj pohodlně sedneš, ale také tady můžeš upevnit do dřevěné hlavy desku na šindel.“ Metod si sedl obkročmo na stoličku a vzal do rukou poříz. „Co je to poříz?“ podivil se Janek. „Poříz, to je dlouhý nůž, co má rukojeti na obou stranách a drží se oběma rukama.

Jeho ostrou a na-broušenou stranou dobře seříznu a ohladím celý šindel,“ řekl Metod. Janek mu podal připravenou desku, Metod si ji uchytil do hlavy strýčka a po-řízem ji krásně opracoval do hladka. A tak to šlo jedna deska za druhou. Zanedlouho už seděl za strýčkem Janek a poříz mu v rukách jen poletoval. Aby byl šindel dokončený, zbývalo už jen udělat žlábek na jedné straně desky. K tomu používal Metod zvláštní nástroj připomínající háček, kterému říkal výstruh. Netrvalo to ani den a Janek pomocí výstruhu zhoto-voval na šindelích žlábký jako starý šindelář. Strýc Metod si Janka jen pochvaloval: „No ty jsi mi pracant, takhle pokryjeme střechy všech domků v Karlovicích.“

Je potřeba říci, že strýc Metod však nestrouhal jenom šindele, také vyřezával a vydlabával různé užitečné předměty ze dřeva, vařečky, švr-láky, misky, dělal i dřevěné lopaty či vidle. To by nebyl náš Janek, aby si to nezkusil také. Tak jim v chalupě ubíhal den za dnem a Janka už zase svr-běly paty. Starý Metod mu řekl, že se už blíží k dědině. Ve Velkých Kar-lovicích, kam vede pěšina, po níž Janek došel až sem, žije se svou ženou jeho bratr. Ten ho prý určitě naučí dělat koše a košíky z vrbového proutí jedna radost. Když Janek odcházel od šindeláře, do Vánoc mnoho času nezbyvalo.

Sedmá kapitola: O UMĚNÍ SPLĚTAT VRBOVÉ PROUTÍ V KOŠE A KOŠÍKY

Janek došel do Velkých Karlovic, ale to vám byla vesnice. Dlouhá a rozvětvená, jednotlivé usedlosti i malé chaloupky zabíhaly do mnoha údolí a šplhaly se po stráních vysoko do kopců. Košíkářovu chaloupku našel hnedle a snadno. Přišla mu otevřít starší žena a hned volala muže, že bratr posílá vandrovního. Že prý chce také umět dělat košíky a koše. Košíkář Josef s ženou vlastní děti neměli, a tak jim příchod chasníka udělal radost. „To víš, Janku, je nám tu jen dvě-ma smutno a koše, ty tě naučím dělat výstavní,“ řekl košíkář a zakrojil pro Janka pořádný krajíc čerstvého a voňavého chleba pečeného doma v peci. Takový Janek nejedl pořádně dlouho.

Jankovi se v chaloupce žilo spokojeně. Starý Josef ho pomaličku zasvěcoval do svého umění. Začali proutím. Nejlepší se sbíralo od pod-zimu do Vánoc, jakmile opadlo listí. Košíkář už ho měl nařezanou velkou

zásobu. Stále se mu to zdálo nějak málo, a tak společně s Jankem vyrazili ještě jednou k vrbám lemujícím nedaleký potok, aby měl Josef přes celou zimu pořád dost práce. Košíky totiž lidé chtějí snad čím dál tím více.

Janek a Josef ořezávali dlouhé rovné pruty. Nejkrásnější vybrali u hluboké tůňky. Svázali je do otýpek a přenesli do malé kůlničky u chalupy. Tam musely proschnout. Košíkář Jankovi ukazoval, jak roztřídit proutky podle velikosti. Jedny se výborně hodí na velké prostorné koše, jiné zas na malé košíky. Z kůlny Josef vzal již připravené proutky a odnesl je do jizby. Nyní mohl Janek začít pomáhat na výrobě prvního košíku. Jak se vlastně dělá, aby měl hezký a pravidelný tvar? Starý košíkář hned začal s vysvětlováním: „Koš se z proutí plete, ale je to úplně jiné pletení, než když maminka plete z vlny teplý svetr. Vše, co potřebuješ, je proutí, ostrý nůž, dřevěné šídlo a kladivo.“

Nejdříve se pustili do dna koše. Košíkář si připravil dřevěný kříž, který postupně opletl. Během pletení dna košíkář zasunoval do něho dlouhé pruty. Ty dlouhé pruty, které z již připraveného dna trčely, košíkář ohnul směrem nahoru. Nahoře si je zavázal pevným motouzem, takže to Jankovi připomínalo ptačí klec. Svázané pruty postupně oplétal a pomalu se tak začal objevovat tvar nového košíku. Na oplétání dlouhých silných prutů používal košíkář proutky o něco tenčí a kratší. Nejtěžší bylo při oplétání nastavovat jednotlivé proutky, aby vůbec nešlo poznat, kde na sebe proutky navazují. Jak košíkář pletl, postupným potukáváním srážel již obmotané proutky k sobě. Košík byl potom pevný a nezůstávaly v něm žádné mezery. Celé dílo se zakončovalo obtížně. Nesměl z něho trčet ani jediný proutek a všechno muselo být pěkně zahnuté a upravené. Nejdéle Jankovi trvalo, než se naučil do košíku při vyplétání zabudovávat ucha z lískových prutů. Na závěr Josef důkladně celý košík začistil ostrým nožem a odstranil všechny trčící nezapletené konce proutků.

Janek postupně zkoušel jednodušší věci, pak složitější a nakonec se pustil i do těžkých košíkářských prací. Zpod jeho rukou brzy vycházely koše na brambory, na ovoce i zeleninu, na trávu, suché listí, řepu, na polínka na topení. Zvládl i pěkné kukaně, kde kvočny seděly na vajíčkách, než se vylíhla kuřátka. A tak mýjel den za dnem. Pro koše si chodili sousedé z blízka i daleka. Košíkář nakládal čas od času malý vozík svými i Jankovými výrobky a vydával se s nimi na trh přes kopce do vzdáleného města.

Dny ubíhaly jeden za druhým a brzy tu byly Vánoce. Janek je strávil společně se starými manželi. Když nastal Štědrý večer, košíkář Josef zapálil v okně svíčku a zasedli k večeři. Jankovi se to moc líbilo a dlouho potom na Vánoce u košíkáře vzpomínal.

Janek zůstal u košíkáře a jeho rázné, ale hodné ženy déle než rok. Syn jim padnul ve vojně, a tak by byli nejraději, kdyby tam Janek s nimi zůstal napořád. Ale jemu stále nestačilo, čemu se zatím naučil. Proto se zjara, kdy začaly z prokřehlé země vystrkovat bledulky své bílé zvonky, rozloučil se starými manželi, na hlavu si posadil houbový klobouček, do ruky vzal lískovou hůl a do ranečku si sbalil svou pišťalku. Přidal si tam několik placek, co dostal od košíkářovy ženy, a už si to zase rázoval do širého světa. Jak si to tak vykračoval, dojel ho povoz tažený koňmi. „Tak si naskoč, mládenče, já tě kus cesty svezu,“ volal na Janka forman z kozlíku.

Osmá kapitola: JAK SE JANEK NAUČIL DĚLAT BROUSKY

Forman měl nějaké vyřizování v městě Vsetíně, ale Janek si to zamířil do sousední Lhoty, kde žilo hodně vyhlášených brouškařů. Brouškaři byli lidé, kteří vyráběli z kamene brousky na ostření srpů, nožů i dalších nástrojů. Janka velmi lákalo pomyslení, že by se mohl brousky také naučit zhotovovat.

Ve Lhotě nemusel brouškaře nijak dlouho hledat ani se na ně doptávat. Jakmile totiž vešel do vesnice, povšiml si, jak na zápraží jedné z dřevěných chaloupek sedí na malé stoličce zaprášený chlapík v roztrhaném klobouku, záplatované košili a trpělivě klepe jakýmsi kladívkem do kousku kamene. Janek pěkně pozdravil, popřál strýcovi mnoho zdaru v díle a hned zvědavě okukuje jeho práci. „Přišel jsi mi pomoci, chasníku?“ otázal se brouškař, „práce mám teď až nad hlavu, brzo se totiž chystám do světa prodávat své brousky hospodářům i řemeslníkům.“ Což o to, Janek by pomohl velice rád, ale brousky dělat neumí. „Tak se to budeš muset, milý Janku, rychle naučit. A začneme hned zítra. Pro dnešek už končím.“ Právě když se spolu domluvili, že Janek zůstane pomáhat vyrábět brousky, vrátila se hospodyně z malého políčka za chaloupkou, aby připravila večeři. Na noc si Janek zalezl do sena na půdě, pod hlavu si dal svůj raneček a okamžitě usnul, jako když ho do vody hodí. Celou noc se mu pak zdálo, jak kladívkem oklepává ohromný kámen na velký brousek, jaký svět neviděl.

Ráno když snědli na posilněnou trochu polévky, začal brouškař zasvěcovat Janka do tajů brouškařského řemesla: „Dobrý brousek musí na-

JAK SE JANEK
NAUČIL DĚLAT BROUSKY

brousit srp, že je potom ostrý jako břitva a tráva se s ním vyžíná jedna radost. Dnes půjdeme do lomu nalámat si kámen. Na brousky se hodí nejlépe tvrdý pískovec a toho je našťestí tady po těch kopcích plno,“ a na potvrzení svých slov spustil takovouhle písničku:

*Sem já řemesníček, sem, sem, sem, nosím sekyrenku za pasem,
kladívečko podle ní, pujdem lámat kamení.*

A tak si vzali kladiva, klíny, železné tyče a vydali se do nedalekého lomu. Tam se tedy oba pěkně zapotili. Práce v lomu je totiž náročná a je třeba dávat velký pozor, aby nedošlo k nějakému neštěstí. Zkušený brousař spolu s Jankem odvalili obrovský a těžký kus kamenné desky. Tu potom ocelovými sekáči rozdělili na menší kusy. Když sluníčko začalo zapadat za nedaleký kopec, měli nalámaného kamene plnou fůru. Janek byl už celý zpocený a unavený. Pak uslyšel přijíždět vůz tažený dvěma silnými koníky. To přijel sjednaný sedlák s povozem odvézt připravený kámen k brousařově cha-loupci. Janek spal celou noc jako zabitý a tentokrát se mu ani nic nezdálo, tak byl po celodenní dřině zmožený.

Na druhý den se opět s chutí pustili do výroby brousků. Začali zpracovávat dovezené kamenné desky. Teď musel Janek skutečně předvést, co v něm je, a zapojit nejen své šikovné ruce, ale i bystrý rozum. Janek se učil pracovat s kladivem a dlátem. Pomocí těchto nástrojů dělil kamenné desky na úzké pásy. Samozřejmě, že jich několik zkazil, netrvalo to však dlouho a vycházely z jeho rukou kamenné destičky jedna jako druhá. „To jsi, Janku, dobře zvládl. Teď ale konečně začneme z těch destiček dělat hezké oblé brousky, co dobře sednou do ruky,“ řekl brousař. Připravil sobě i Jankovi stoličku a malou kovadlinku zvanou babka. Potom si vyznačil na destičku rýhou tvar brousku, položil ji na kovadlinku a kladívkem s ostrou hranou začal odklepávat přebytečné kousky kamene. Pomalu začal vznikat hrubý tvar brousku. Janek okamžik otálel a za chvíli tuk tuk a už se mu také od jeho kovadlinky prašil kamenný prach.

Na závěr ukázal brousař Jankovi, jak se hrubě opracovaný brousek obroušuje na kameni z měkkého pískovce. Velký kámen byl položený na dvou dřevěných kozách. Neustálým dohlazováním brousků se v něm už vytvořila prohlubeň. Brousař na kámen nalil vodu, vzal čtyři brousky najednou a krouživým pohybem drhnul s nimi po kameni tak dlouho, dokud nebyla každá ploška důkladně a pravidelně vyhlazená. „A teď pokračuj ty, Janku. Ale pozor, brzo tě budou pěkně bolet celé ruce i záda, ale zvykneš si,“ po-
usmál se brousař a šel si po své práci. Janek u něho zůstal dělat kolik dní, až zhotovili tolik brousků, že se s nimi mohl brousař vydat do světa. Janek mu je ještě pomohl svázat vrbovými proutky do svazku a naložit na dřevěný dvoukolový vozík krytý plachtou, takže za deště v něm mohl brousař v klidu přespat. Chvilku Janek rozmýšlel, zda se nemá vydat do světa společně s ním, ale pak se rozhodl úplně jinak.

Devátá kapitola:

KAŽDÝ CHLAP MUSÍ MÍT POŘÁDNÝ NŮŽ

Ze Lhoty se Janek vydal

najisto do Růždky. Zalíbil se mu totiž formanův nůž křivák a chtěl si úplně stejný vyrobit. Takový křivák se totiž může k ledasčemu hodit. A právě v Růždce prý umí takovéto zavírací nože vyrábět. A tak si to Janek šlapal do té dědiny, kde se dělaly nože křiváky. V Růždce našel křiváčkáře snadno, a to podle malé, z dřevěných trámů sroubené kovárničky stojící neda-
leko stavení.

Janek kurážně zaklepal na dveře křiváčkářského stavení a vstoupil dovnitř. V nevelké světnici uviděl vedle běžného zařízení domácnosti i velký kruhový brus s klikou a pracovní stůl. V místnosti byli muž, jeho žena, plno dětí a všichni společně pomáhali na výrobě křiváků. Každý měl své místo a každý dobře věděl, co má dělat. Křiváčkář se s Jankem uvítal a povídá mu: „Udělat dobrý zavírací nůž, to není jen tak. Pokud se budeš snažit a budeš mít obě oči otevřené, možná se křiváky naučíš dělat. Tak nebudeme lelkovat a dáme se co nejdříve do práce. Půjdeme se hned podívat do kovárny.“

V kovárničce stálo při kamenné stěně ohniště s výhní, která se vytápěla právě takovým dřevěným uhlím, jaké páčil Janek s uhlíři v ho-

rách. Aby oheň dobře hořel, rozdmýchával se koženým měchem. Blízko ohniště se nacházela na dřevěném špalku kovadlina, ale mnohem menší, než měl Jankův bratr, kovář Jura. Nedaleko kovadliny ležely kleště a kladiva. Křiváčkář zatopil v ohništi, měchem rozdmýchal oheň. Vzal do kleští malý kousek železa odsekнутý z dlouhé tyče a povídá: „Nejprve ti ukážu, jak se kovají čepele. My křiváčkáři jim říkáme krňky.“ Kleště vložil do výhně a počkal, až se železo rozpálí do červena. Rozžhavený kousek pak tvaroval na kovadlině do podoby nože. Okraj pro ostří udělal tenounký, aby se dal dobře nabrousit. Na konci čepele probil malou díрку. Díky ní šlo snadno čepel zasadit do rukojeti a upevnit ji nýtem. Čepel pak znovu rozžhavl a rychle zchladil ve vodě v přistaveném dřevěném soudku. Janek se hned musel zeptat: „Proč se nůž znovu žhaví a pak máčí ve vodě?“ „Tomu se říká kalení a dělá se proto, aby nůž dobře řezal,“ odpověděl křiváčkář a šli s Jankem zpátky do jizby.

Ukovanou čepel křiváčkář naostřil na kruhovém brusu. Klikou, která ho poháněla, otáčela jeho žena a Janek ji hned poprosil, zda si to může vyzkoušet. Musel točit pěkně pravidelně, žádná věda to však nebyla. Čepel měli hotovou. Zbývalo udělat k ní dřevěnou rukojeť zvanou v Růždce klátek. Křiváčkář už měl naštěpané malé špalíky ze švestkového, třešňového, bukového i osikového dřeva. Špalíky dal pořádně proschnout nedaleko pece. Hrábнул do hromady a jeden nahmátl. Upevnil ho do stolice strýčka, kterou Janek už dobře znal od šindeláře. Hrany špalíku důkladně zakulatil a pěkně dorovnal zubatou rašplí a vyřízl na boku pořádnou rýhu pro zaklapnutí čepele nože do rukojeti. Hotový klátek pak dozdobil několika vyrytými čarami. I když se jednalo jen o pár čar, Jankovi se rukojeť moc líbila. Zbývalo spojit nůž s rukojetí. Křiváčkář to měl udělané během okamžiku pomocí nýtku prostrčeného otvorem v rukojeti a čepeli. Úplně naposledy vybrousily jemně jeho šikovné ruce ostří čepele právě takovým brouskem, jaký se Janek naučil vyrábět ve Lhotě.

Janek obdivoval křiváčkářovu zručnost i přesnost jeho práce. „Snad to také rychle zvládnou,“ pomyslel si, ještě než se uložil ke spánku. Ustlali mu na lavici v komoře. Ve světnici se totiž nenašlo ani kousek místa. Druhý den se Janek začal zapojovat do práce. Nejdříve ozkoušel to, pak zase ono a ani se nenadál, první nůž křivák z jeho rukou byl na světě. Během dalších dnů se zacvičil v práci a naučil se i křiváčkářskou písničku:

*A néni tak žádnému jako křivočkáři,
on si krněk nakuje a baba mu vaří.
A když mu to navaří, sú to kvaky s kyškú,
ona musí chudera nosit mu to v míšku.*

Ubíhal měsíc za měsícem, rok se s rokem minul a Janek byl do práce jako drak. Křiváky, které vyrobil, se všem moc líbily. Pro hotové nože si chodil každou sobotu pan faktor ze Vsetína, který do nůše naložil křiváky a na stůl vysázel peníze. Moc jich nebylo, ale pro chudou domácnost znamenaly mnoho. Faktor Janka velmi chválil za dobrou práci a Janek se dozvěděl, že faktor je člověk, který zajišťuje další prodej výrobků, aby křiváčkář s nimi nemusel chodit nikam do světa. Janka křiváčkářství bavilo, co to však platno, když ho to zase táhlo dál. Za dalším řemeslem.

Desátá kapitola:
**FORMANI JSOU
JAK TI TAŽNÍ PTÁCI**

Janek teď putoval směrem na jih.

Do ranečku mu přibyl pěkný kamenný brousek z pískovce a v kapse u kalhot zase ostrý nůž křivák, se kterým se nemusí bát ani medvěda.

Jednoho dne přišel do města, které se jmenovalo, Janek se tomu musel trochu smát, Klobouky. Město se mu moc líbilo, na trhu si prohlédl mnoho zajímavých věcí, co trhovci nabízeli, ale nejvíce ho ve městě zaujala zdejší výroba papučí. To byla úplně jiná práce, než se kterou se Janek dosud setkal. Tady se neohánělo sekerou nebo kladivem, tady člověk musel umět šikovně zacházet s jehlou a nitěmi. Chvilku rozvažoval, zda se nemá jít učit papučářem, ale pak si řekl, že to není práce pro něho. Když po čase v Kloboukách potkal na náměstí známého formana, který se vracel na sever, dlouho se nerozmýšlel, sbalil si svých pět švestek, nasedl k němu na kozlík a tradá, už byl zase na cestě za tím pravým řemeslem.

Povoz, na kterém se Janek vezl, táhly dva páry pěkných těžkých koní s načesanými hřívami. Formanský vůz byl pořádný, bedněný, krytý pevnou plachtou. Na voze si Janek všiml zavěšených ošatek pro obilí na krmení koní, dřevěných puten na vodu a dvou luceren. Do formanské výbavy však ještě patřily další věci. Ty měl forman ukryté přímo ve voze. Nesměly mu chybět řetězy, zvedák na vůz, sekera, kladivo, kleště, několik podkov s hřebíky podkováky, náhradní kolo a hlavně pytle s obrokem pro koně. Pod vozem Janek zahlédl kymáčet se nádobu s kolomazí na mazání kol. Jankovi se náramně líbily těžké postroje, vysoké chomouty zdobené řemeny s mosaznými kolečky, plíšky, zvonky. Obzvláště hezky vypadala vydělaná srnčí kůže zdobící levého koně v prvním páru. Vozka měl na sobě vysoké formanské boty, kožené kalhoty, modrou košili a pestrý šátek kolem krku. Na kozlíku s nimi seděl ještě jeden společník. Byl to formanův pes s chytrým pohledem, zcestovalý a mazaný stejně jako jeho pán. Za úkol měl dávat bedlivý pozor na spřežení, vozku i náklad.

Forman měl radost, že má s sebou společnost, zabafal z krátké dýmky a začal Jankovi vyprávět o svém řemesle: „Forman se nesmí ničeho bát a hlavně se nesmí ve světě ztratit. Jo, také musí mít rád své koně a pořádně se o ně starat, jinak forman nikdy nikam nedojede. Nejdůležitější, Janku, je pro formana bič. Ten nikdy neodkládáme, ani když jdeme do hospody, je to taková naše zbraň a znak formanského řemesla. To ti povídám – čím je bič delší, tím je forman pyšnější. Každý pořádný forman při projíždění vesnicí hlasitě práská bičem. Lidé si ho pak náležitě váží. My povozníci jsme pořád na cestách. Musíme jet i za deště i mrazu a svěřený náklad včas odevzdat. Často se stává, že nás přepadnou v hlubokých lesích loupežníci. A to je člověku potom pořádně úzko. Proto nemůže s koňmi jezdit žádná bábovka, ale otužilý a statečný mužský. Život formanský je život dobrodružný. Kdo se dá jednou na formanku, ten už neodolá a dálky ho vždy volají a vábí. A ptáš se, co vlastně po světě rozvážím? Vozím sůl, máslo, koberce, víno, švestky, hedvábí, koření, dřevěné uhlí, sukno, plátno, sklo, šindel, putny, hrábě, vidle, trakaře a já nevím co všechno. Moje cesty vedou daleko až do Prahy, Hamburku, Vídně, Pešti, Těšína, Krakova, často i do Lvova. Čím větší dálka, tím více mne platí. Já jsem pořád někde ve světě. Jednou za čas přijedu domů, něco udělám v hospodářství, pospravím, co se dá, a už zase ujíždím se svými koňmi do dálek. Vždy, než vyrazím na

cestu, je třeba se rozloučit, pokropit vůz svčenu vodou, udělat tři velké kříže otočeným koncem biče před koňmi. No a pak zapráskám bičem a doma mne vidí třeba až za tři měsíce.“ Na důkaz, že to s bičem umí, forman třikrát zapráskal a zanotoval:

*Dyž sem jěl do Uher za Váh, za Váh,
zdechl mi v Púchově valach, valach.*

Když dozpíval, pokračoval ve výkladu: „Já jsem těžký forman, to znamená, že mám dva páry koní, lehký forman má jen jeden pár. My těžcí formani jsme na cestách páni a v zájezdních hostincích si nás moc považují. V každém takovém hostinci jsou stáje pro koně a přístřešky pro vozy. My formani jdeme dovnitř, kde je část vyhrazená jen pro nás. Říká se jí formanka a nikdo jiný než formani do ní nesmí. Jednou se mi stalo, že mi únavou hlava klesla, ještě když jsme jeli, a já spal. Moji koně jsou tak chytří, že sami zajeli ke známé hospodě. Až u ní jsem se probudil. Někdy se ale do hostince nedostanu, a tak jím, kde se dá. Proto mám lžici, vidličku a nůž pořád u sebe zastrčené ve vysokých botách. Největším pokladem, který každý forman opatruje jako oko v hlavě, je formanská knížka. Do ní se zapisuje převážené zboží. Celý život se, Janku, řídím tímto pravidlem: „Do kopce koně nežeň, z kopce nepuť, a na rovině nešetři.“ Forman domluvil a spustil další písničku:

*Uváznu forman, hore dolinami,
aj hore dolinami.
Svítí mu milá, dvuma laternami,
aj, dvuma laternami.*

Jedenáctá kapitola:
Z BŘEZOVÉHO PROUTÍ
JANEK METLU KROUTÍ

Janek dlouho nevydržel u formana na kozlíku sedět a už se poohlížel, co by se zase mohl někde naučit. „Víš co,“ obrátil se k němu forman, „tady v Zubří se na chvíli zastav, aspoň se naučíš, jak se dělají březové metly. Nic zvláštního to sice není, ale dobré koště se přece hodí vždycky.“ Janek souhlasil a zamířil si to do dědiny. Na zem pomalu padalo listí ze stromů. Byl hezký podzimní den.

V Zubří se Janek naučil dělat metly od jednoho chalupníčka. Chaloupka malá, políčko ne větší než dlaň, v chlévě jedna kravka a dětí víc než smetí. Když chtěl chalupník orat pole, tak se musel do pluhu zapřahat sám s celou svou rodinou. Jakmile uviděl Janka, řekl: „Jeden hladový krk k večeri navíc, to už se stejně nepozná.“ A tak Janek zůstal na nějaký čas v chalupníkově velké rodině. No, co vám mám povídat, nadřel se tam u nich dost a dost, ale také poznal, jak se i chudí lidé mohou mít rádi a dovedou se navzájem o sebe starat. Protože už nebylo nikde místo, ustlali mu na seně ve chlévě. Moc pohodlné to sice nebylo, ale Janek spal jako dudek. Metly Janek zvládl dělat velmi rychle. Měl se jejich zhotovováním co ohánět, aby také chalupníkovi vydělal nějaký ten krejcar, když už ho u sebe nechal.

Chalupník Jankovi říkával: „Metlu, tu potřebuje přece každý. Za-meteš s ní ve světnici, zameteš s ní na dvoře, zameteš s ní ve chlívě. Ale udělat pořádnou metlu, to se musí člověk trochu snažit.“ Janek s metlářem vyráběli jednu metlu za druhou a roznášeli je na prodej do blízkých i vzdá-lených míst. Opět pomalu nastával zimní čas, nejvhodnější doba pro řezání březového proutí na košťata. Na proutí vyráželi do známých březových hájků. Z vyhlédnutých stromů pomocí dlouhé tyče s pilkou na konci od-řezávali vhodné větve. Ty na zemi svázali do otýpek a na zádech odnášeli domů. Ani k výrobě metel není třeba mnoho nástrojů. Stačí nůž, pilka, provaz, deska, lipové lýko na vázání a lískový kolík na vyztužení držadla.

Ještě než začal Janek vázat metlu, roztřídil větve podle jejich síly a délky. Kratší a hustší větve se hodily k prostřední části metly. Metlář jí říkal duše. „Duše tvoří, chlapče, základ metly. Tu pak obepínají delší větve vytvářející takovou hlavu metly.“ Když měl Janek přichystanou duši i hlavu, nesměl zapomenout umístit do středu zpevňující kolík, zvaný hikel, z lískového prutu. Aby proutí u sebe pevně drželo, svazoval postupně celou metlu během skládání lýkem. K dostatečnému stažení se naučil používat provaz zavěšený ke stropu, na dolním konci přivázaný k desce. Provaz obtočil kolem metly a sešlápnutím desky se metla utáhla. Hotovou metlu na hlavě pomocí nože zařezal a zarovnal také pruty ve spodní části na potřebnou délku. Dílo bylo hotovo, metla ukroucená. Řádná metla musela být důkladně utažená a vyrobená z dobrého, měkkého, pružného a hlavně hustého proutí.

V chaloupce si všichni Janka oblíbili a brali ho za člena celé velké rodiny. Vůbec ho nechtěli pustit na další cestu, a proto s nimi nějaký čas zůstal a pomáhal, kde se jen dalo.

Dvanáctá kapitola: ZA STAVEM SI ČLUNEK ZPÍVÁ

Jednoho dne, už tu byl zase podzim, Janek usoudil, že jich je v malé chaloupce opravdu hodně, a tak se vypravil na druhou stranu hor. Když procházel Trojano- vicemi, hustě sněžilo a začínalo se rychle šerit. V zimě je den krátký a pout- níkům se chodí po světě tuze těžko. „Je nejvyšší čas zatukat někde na dveře, snad mě nechají dobří lidé u sebe přespat,“ rozhodl se Janek a hned chtěl u první chaloupky zaklepat na dveře. Už zvedal ruku, když vtom uslyšel, jak někdo pravidelně klepe uvnitř stavení: „Co to jenom může být? To musím hned zjistit,“ nedala mu zvědavost. „Tak jen pojd' dále, van- drovní,“ zval ho mužský hlas ze světnice. Vešel dovnitř a spatřil, jak ve světnici rachotí tkalcovský stav a roztáčí se kolovrátek. Muž seděl za stavem s vyhrnutými rukávy, jen tak v podvlékačkách a už mu člunek vesele prozpěvoval. Jeho žena měla kolovrátek postavený nedaleko pece, seděla na stoličce, předla pevnou nit. Janek dal hezké pozdravení a se zalíbením pozoroval, jak se dílo oběma daří. Osmělil se a povídá: „Mohl bych se u vás naučit tkát také takové pěkné plátno?“ „Tak tu budeme mít učedníka, mámo,“ řekl na to tkadlec a nabídl Jankovi brambory se zelím na posilněnou.

Tkadlec tkalcoval už od svého dětství a uměl vyrobit plátno jedna radost, bez kazů a uzlíků. Tkalcova rodina měla sotva na nuzné živobytí, přestože se oba lopotili od tmy do tmy a v zimě dlouho do noci při špatném světle bukové louče. Světnice v tkalcově chalupě vypadala tak, jak to Janek znával odjinud. Navíc tam však u okna stál velký stav vařtat. U okna proto, aby bylo dobré světlo na práci. Podlahu tu měli hliněnou z dusaného jílu. V rohu byl stůl, u stěny rohová lavice, na stěně zavěšený kříž a obrázky malované na skle. Samozřejmě tam nechyběla chlebová pec a u ní bidlo, na němž se sušilo oblečení i upředaná příze. Místa tam tedy moc neměli, ale Janek se přeci jen ještě nějak vmáčkkl.

Janek byl zvědavý, jak se takové plátno dělá. Tkalcova žena povídá: „Jak bych ti to, Janku, tak nějak jednoduše řekla. Plátno je pevná látka a dělá se ze lnu. Zralý len se trhá koncem léta a váže do malých snopků. Když proschne, tak se odrhnou paličky se semeny na nástroji zvaném drhlen. Len se potom rosí a láme, aby se lépe rozčesával na takových hřebenech. Z rozčesaného lnu vznikne předivo, které se spřádá do nití. A právě nitě teď tady spřádám. Z přediva musím ukrotit nit. Prsty vytahuji z chomáče pramínky lněných vláken, a jak se kolečko točí, tak se hned nit krotí a zároveň navíjí a práce jde pěkně od ruky. Předem pořád dokola a práce je stále dost. A když udělám hodně příze, může se na stavu tkát plátno.“ Janek pozorně naslouchal, co mu přadlena vykládala. Jakmile skončila, hned pokračoval ve vysvětlování tkadlec: „Jenže než se může začít tkát, je potřeba připravit osnovu. Osnova, ta vlastně určuje, jak bude plátno vypadat. Musí být důkladně připravena, aby se nitě přes sebe správně křížily a vznikal tak pěkný a pevný kus látky. Když se chystá osnovu, hrozí velké nebezpečí, že se nit přetrhne. Když se ti, Janku, přeci jen přetrhne, naučím tě náš tkalcovský uzel, ten drží, nepovolí. Osnovu nám většinou přináší pan faktor z Frenštátu. Přinese osnovu smotanou v klubku a odnáší si v krosně hotové plátno. Tkaní je vlastně křížení natažených nití na stavu a osnovu tvoří ty nitě, které jsou na něm napnuté. Šlapáním na pedály u stavu se osnovu rozevívá, vzniká mezera zvaná prošlup a tkadlec musí umět rychle prohodit mezi nitěmi dřevěný člunek. To se snadno, Janku, naučíš. Ve člunku je také nit, té říkáme útek. Právě prohozený útek ve člunku dělá to křížení nití a nám vzniká pevná látka. Aby nitě byly stejně vzdálené, jsou vedené mezi hřebenem zvaným brdo, kterým se

nitě pevně srážejí k sobě. Člunek má v sobě malou cívku a na tu je třeba navinout nitě, ať mám co prohazovat osnovou. Můžeš tím zrovna, vandrovníku, začít své učení.“

Zanedlouho už Janek seděl za stavem a v hlavě si opakoval: „Prohodit člunek prošlupem, přirazit nitě k sobě brdem, přešlápnout pedál a zase znovu, prohodit, přirazit, přešlápnout, prohodit, přirazit, přešlápnout. Zkrátka, pořád stejně na jedno brdo.“ Zpočátku to Jankovi šlo pomalu. Člunek nechtěl proskakovat osnovou a pořád se někde zachytával, nitě se trhaly, na plátně se dělaly uzlíky. Starý tkadlec trochu vrčel, že mu kazí materiál, ale nakonec se nestačil divit, jak se Janek rychle zlepšuje, a za pár dní člunek lítal osnovou, jen to hvízdalo. Zasadil do člunku cívku bílé příze a člunek zasunul do stavu. Zkušeně rukama i nohama rozhýbal stav, až člunek proletoval prošlupem jako blesk. Janek šlape na trnože, prohazuje člunek, stav jen skřípe a rachotí.

Po práci si všichni pospolu sesedli ke stolu a jedli ze společné mísy. Mívali brambory, málo maštěné zelí, kaši z pohanky nebo prosa. Jednou za čas tkalcova žena napekla v peci chléb, který provoněl celé stavení, a hned se tkalcovalo mnohem veseleji. K práci pak nesměla chybět ani písnička:

*Není lepší žádnému tajak tkalcům v pekle.
Najedí se, napijí a sedí si v teple.*

V tkalcovské rodině Janek pobyl déle, než si původně myslel. Ono to není totiž jenom tak naučit se zhotovovat krásné plátno bez uzlíků. Že byl Janek šikovný, šlo mu to docela rychle, ale i tak musel tkadlec nad ním často stát a radit mu, co a jak, tu a tam i něco opravit. Přešla jedna zima, končila se druhá a Jankovo plátno byla jedna radost. Ne že by si náš vandrovník řekl, že už toho zná dost, ne, zase si balil svůj raneček a chystal lískovou hůl. „Tak kampak máš tentokrát namířeno?“ ptal se Janka starostlivě tkadlec. „Ani Vám ještě, pantáto, nevím.“ „Tak se vydej do Metylovic, ať nemusíš nikam daleko. Tam se naučíš vydělávat kůže, a když budeš šikovný, tak i vyrábět krásné biče na pohánění koní i krav.“ Janek si řekl, že to není špatný nápad, rozloučil se, poděkoval tkalci i jeho ženě za všechno, co ho naučili, a vydal se nejkratší cestou na druhou stranu hory Ondřejník. Tam se rozkládala vesnice Metylovice.

Trináctá kapitola: JAK SE DĚLÁ BIČ

Hned,

jakmile Janek vkročil do Metylovic, ucítil zápach vydělávaných kůží. „Copak tady tak krčíš nos?“ oslovil Janka muž v kožené zástěře s tlustým svazkem dlouhých bílých řemínků přehozených přes rameno. Ten mu hned odpověděl, že by se tuze rád naučil zhotovovat krásné biče a třeba i vydělávat kůže. „Tak to jsi, milý vandrovníku, na správné adrese, můžeš mi rovnou odnést ty řemínky do támhleté chalupy a řekni mé ženě, že tě jako posílám. Já přijdu za malou chvilku a pak se dáme do díla.“

Janek se tedy, nevím už ani přesně pokolikáté, pustil do učení dalšího řemesla. Tentokrát zůstal u řemenáře, který vyráběl vyhlášené biče. Mistr, u něhož se Janek učil, dobře své práci rozuměl. Hned zkraje Jankovi povídá: „Řemenář musí umět kůži vyčinit a pak z ní udělat bič. Základem je hovězí nebo koňská kůže. Včera jsem jich zrovna několik koupil od řezníka. Můžeme se okamžitě dát do díla.“ Řemenář vzal celou kůži a rozkrojil ji po délce. S menšími kusy se mu totiž lépe pracovalo. Syrovou kůži zbavil zbytků masa, ocasu i kostí ponechaných u rohů. Z odřezaného čerstvého masa uvařila řemenářova žena silný guláš a velmi tučnou polévku. To si panečku všichni na druhý den při obědě pochutnali. Připravenou kůži odnesl Janek namočit do tůňky v potůčku protékajícím za chalupou. To aby pěkně změkla. Co se však nestalo. V noci začalo bouřit, ohnivě klikyháky protínaly oblohu jeden za druhým a o půlnoci se spustil prudký déšť. Ráno utíkal Janek s řemenářem

k tůnce. Potůček byl rozvodněný až běda, kůže pryč. Janek musel běžet po proudu hledat a chytat odplavené kůže. No, dalo mu to dost zabrat. Pořádně se prošel, než posbíral všechny kůže zachycené o křoví rostoucí podél potoka.

Když Janek kůže pochytil, přehodil je řemenář přes koželužský špalek a pořizem, o mnoho větším než používal šindelář, odrhl kůži. Odstraňoval z ní všechny nečistoty, až byla hladká a krásně bílá. Odškrabané kousky z vnitřku kůží musel Janek posbírat, vytvořit z nich velký koláč a dát ho sušit na střechu. Tomu se Janek hodně podívoval a trochu i smál. Za nějaký čas však přijel do vesnice potulný obchodník s malým vozíkem a všechny ty podivné koláče usušené na slunci odkoupil, protože ve městě z nich vařili klíh. Klíh se používal především jako výborné lepidlo.

Po očištění řemenář rozprostřel kůži na prostorném pracovním stole, posypal ji bílým práškem na činění kůže, kterému říkal ledek. Kůži potom zabalil a naložil do velké kádě. Jakmile byla v kádi, Janek šup také do kádě a už pořádně šlape, už se tuží, a to tak dlouho, dokud není kůže úplně měkká. Když si takto připravili kůží několik, vyndali je z kádě a věšeli venku na bidlo.

Sušili je na slunci zrovna tak, jako jinde sušívají hospodyně vyprané prádlo. Pěkně proschlé kůže si řemenář položil na svůj pracovní stůl, vzal do ruky malou ostrou lopatku. Tou po kůži tak dlouho přejížděl, až byla úplně hladká a krásně vláčná. Tím končilo vydělávání kůže a mohla začít výroba biče. Janek nestačil kroutit hlavou, co takový řemenář všechno umí a jak musí pracovat přesně.

Řemenář rozprostřel kůži po pracovním stole, pěkně ji vyrovnal a v rozích přichytil čtyřmi ostrými šídly. Pečlivě rozvažoval, jak nejlépe kůži rozřezat, pak vzal nůž ostrý víc než břitva a vykrajoval tenounký řemínek. Po něm další a další, až z kůže nezbylo vůbec nic.

Janek si připravil padesát řemínků, ty trochu navlhčil. Do ruky vzal malé prkýnko s rukojetí a jeden řemínek po druhém tou deskou tak dlouho koulel po stole, až se všechny úplně zakulatily. Dalo mu to velkou práci, než těch padesát řemínků krásně zakulatil, ale hotové biče to pořád nebyly. Řemenář pověsil celý svazek na hřebík ve vratech a přinesl Jankovi černou barvu. Janek chtě nechtě musel namočit ruce v barvě a natírat jí biče tak dlouho, až byly úplně černé. „Správný bič, kterým se pohánějí koňské povozy, musí na sobě mít několik ozdobných uzlíků,“ řekl řemenář a ukázal Jankovi, jak se uzlíky na biči dělají. Janek to šmodrchal všelijak, ale nakonec se mu přeci několik uzlíků podařilo. „To nic, za chvíli budeš dělat uzlíky jeden jako druhý,“ zazněla uklidňující slova. Patřila malému chlapci, který právě přišel, sebral celý svazek a prsty mu jen hrály, když řemínky uzélkoval.

Jakmile byly uzlíky dotažené, přidělal Janek na řemínky ještě lesklé kovové kroužky, do kterých upevňoval barevné střípce z vlny. Zbývalo na konce navázat poutka. To proto, aby šlo řemínek přidělat k dlouhé rukojeti. Když to vše dokončili a řemínek ještě promastili tukem, měli konečně bič hotový. A jaký to byl, panečku, bič, radost pohledět. Jen upevnit k dlouhé rukojeti, furiantsky jím zapráskat nad hlavu a hyjé, koníčci, už jedeme jako páni.

Janek u řemenáře zůstal hodně dlouho, protože naučit se dělat takovéto biče, to opravdu za pár dní nebylo možné. Avšak Janek měl asi boty z toulavého telete, protože ani u řemenáře nevydržel. A tak za nějaký čas si to zamířil společně s jedním strýcem z vesnice, který chodil po světě prodávat biče, někam do Slezska. Na cestě z Metylovic směrem k řece Ostravici si Janek na rozloučenou zanotoval:

*Metylovice znamo su dědina,
tu vom robjo biče, kaj jako rodina.*

Čtrnáctá a nejkratší kapitola: KDYŽ SE JANEK VRÁTIL ZE SVĚTA DOMŮ

Nikdo už přesně dál neví, jak dlouho Janek bloudil světem a co všechno se ještě naučil. Víme však, že potom, co prošel mnohé kraje, zastesklo se mu po domovu a našel cestu zpátky do rodné chaloupky. Starý Michal měl velikou radost. Vždyť už ani nedoufal, že se mu syn ze světa vrátí. Janek si přinesl hodně zkušeností. Nakonec se sice nevyučil žádnému opravdovému řemeslu jako jeho bratři, ale získal mnoho dovedností. Spravil chaloupku, v dědině si našel nevěstu, oženil se a začal hospodařit. Všechny ty dovednosti, které na svém putování světem pochytil, se hodily k tomu, aby jeho hospodářství vzkvétalo a on byl se svou ženou spokojeně živ. Netrvalo dlouho, nad chaloupkou zakroužil čáp a v kolébce kolébali malého Janka. Třeba i on, až vyroste, vydá se do světa stejně jako jeho táta. Ale to už bude úplně jiný příběh.

Na závěr

Skončilo vyprávění o Jankovi, který se vydal do světa poznávat různá řemesla. Tento příběh se mohl odehrát v hornaté oblasti Beskyd před více než 150 lety. V té době lidé v horských a pohorských vesnicích skutečně vyráběli ve svých chaloupkách mnoho výrobků, které dnes už třeba ani neznáme nebo nepoužíváme. Ve většině případů se však nejednalo o skutečná řemesla provozovaná jako samostatné živnosti, ale o domácí výrobu zajišťující doplňkovou obživu drobným rolníkům. Ti se věnovali zhotovování různých předmětů pro prodej především přes zimní období, když nebyla práce na poli. Z představených rukodělných výrob ke skutečným řemeslům patřilo pouze tkalcovství a řemenářství. Obojí ovšem také bývalo provozované domácí způsobem. Jankova cesta nám ukazuje, kde se co vyrábělo a čím byla která vesnice proslavená. Na horských pastvinách pastýři skutečně pásali ovce, uhlíři pálili dřevěné uhlí v mlířích, Růžďka proslula výrobou nožů křiváků, Lhota u Vsetína kamennými brousky, Zubří březovými metlami i v Metylovicích zhotovovali vyhlášené biče. Každá rukodělná výroba byla něčím zvláštní. V Jankově příběhu se dovídáme nejen to, jak lidé tenkrát v Beskydech a okolí žili, ale především poznáváme mnohé, dnes již zaniklé nebo rychle mizející postupy rukodělné výroby. V minulosti totiž rukodělné zpracování přírodních materiálů bylo velice důležité. Lidé si mohli zhotovit ze snadno dostupného dřeva, proutí, kamene a třeba i hub rostoucích na stromě nástroje a předměty usnadňující jejich těžký, prací naplněný život. Jankovo putování se odehrává v poměrně krátkém časovém úseku a rychlé, až neskutečné zvládnutí všech dovedností je jistým pohádkovým prokem celého vyprávění.

Knížka je určena především dětskému čtenáři, kterému by měla přiblížit srozumitelnou formou minulost a život našich předků v horských a podhorských vesnicích východní Moravy.

Václav Michalička

Václav
Michalička

JAK ŠEL
JANEK DO SVĚTA
UČIT SE
řemeslu

Vydalo
Národní muzeum v přírodě
Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

Ilustrace: Ludmila Vašková

Dotisk prvního vydání
Náklad ??? výtisků
Grafická úprava a sazba: Břetislav Vašek
Tisk: Graspo Zlín
ISBN 978-80-87210-13-0